

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ Δ.Ε.

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Κ.Ε.Ε.Π.Ε.Κ.
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΤ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
με Διεθνή Συμμετοχή

ΛΑΚΩΝΙΑ
Γλώσσα - Ιστορία - Πολιτισμός

Πρακτικά Συνεδρίου

LIMENI VILLAGE, ΑΡΕΟΠΟΛΗ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

14, 15 και 16 ΜΑΪΟΥ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑ, Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ.....	9
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ.....	25
Μ. Γ. Μερακλής, Από το λαϊκό πολιτισμό της Μάνης.....	27
Άννα Λυδάκη, Εικόνες γδικιωμού στη λαϊκή λογοτεχνία της Μάνης.....	38
Ελένη Δαρράκη, Ιερό προσκύνημα στην Παναγία τη Γιάτρισσα του Ταυγέτου: Ένα «κείμενο» εθνογραφικού αναστοχασμού μέσα από την οπτική του μεταμοντέρνου φεμινισμού.....	59
Καλλιόπη Γαβαλά, Προικοσύμφωνα Οιτύλου (1837-1848) «Νυμφευθείς την ειρημένην..., έλαβεν εις προίκα...»	69
Λαμπρινή Σκούρα, Το Μονοτάξιο Διδασκαλείο Σπάρτης (1924-1929)	81
Δημοσθένης Ι. Δασκαλάκης, Η γυναίκα στην αρχαία Σπάρτη.....	97
Ευστράτιος Δούνιας, Πολιορκία και απελευθέρωση της Μονεμβασίας.....	110
Γιαννούλα Κατσουγκράκη, Η άμυνα στη Νότια Λακωνία: Οι περιπτώσεις των κάστρων Βαρδούνιας, Πασσαβά και Κελεφάς.....	123
Μεταξία Παπαποστόλου, Η Λακωνία την εποχή του Πανσανία.....	134
Πέτρος Μ. Μπογέας, Πρόσωπα από πέτρα	137

Μενέλαος Γκίβαλος , Κοινωνικές και πολιτικές δομές στην Αρχαία Σπάρτη. Η επιρροή στο Δυτικό Διαφωτισμό.....	143
Ανδρέας Ντάρλας , Η Λακωνία στην Παλαιολιθική Εποχή.....	162
Μαίρη Κουδούνα, Εμμανουήλ Φυριππής , Υψηλή στρατηγική και διπλωματία της αρχαίας Σπάρτης - Λακωνίας στα πλαίσια του Πολιτειακού Μοντέλου «Πόλις-Κράτος»	171
Γιάννης Σαΐτας , Η μνημειακή και αρχιτεκτονική κληρονομιά της Μάνης. Ζητήματα προστασίας και ανάδειξης	186
Δημήτριος Κατσαφάνας , Πληροφορίες από τον υπ' αριθ. 61 ανέκδοτο κώδικα της Μονής Ιβήρων για συμβάντα στη Λακωνία του 1685-1730	195
Μαρία Τζάνη, Χρήστος Κεχαγιάς , Η συμβολή της Λακωνικής γης στη διαμόρφωση των αξιών του Ελληνισμού	205
Άντα Κατοίκη-Γκίβαλου , Ο γενέθλιος τόπος στο ποιητικό έργο του Νικηφόρου Βρεττάκου	218
Φώτης Πολίτης , Η «ποιητική» της θηλυκότητας: Μια «ανάγνωση» του ποιήματος του Γιάννη Ρίτσου «Μονεμβασιώτισσες»	234
Ελένη Γ. Λεοντοίνη , Η Σπαρτιάτισσα «Ελένη της Τροίας»: Μύθος και πραγματικότητα.....	243
Ευαγγελία Μπέτα-Δρογκάρη, Κώστας Δρογκάρης , «Ακτή ποιητών»: Το Γύθειο στη ζωή και το έργο Ελλήνων ποιητών. Οι περιπτώσεις των Γιάννη Ρίτσου και Νικηφόρου Βρεττάκου	255
Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης , Ένα παράξενο παραμύθι σε μια παραλλαγή από τη Μάνη	267
Χαράλαμπος Μπαμπούνης , Η πρωθυπουργία (1909-1910) του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και ο «Στρατιωτικός Σύνδεσμος». Επιβεβαιώσεις και αμφισβητήσεις της ελληνικής πολιτικής ζωής	275
Γιώργος Στεφανάκος , Ιστορία της Μάνης και Διδακτική της Ιστορίας	284

Νικόλαος Ε. Μαραμπέας , <i>Μανιάτικη Αλληλεγγύη</i> : Μια προσπάθεια σύνδεσης της Τοπικής Ιστορίας με τις πολιτισμικές καταβολές της Μάνης (Δύο περιπτώσεις από τα θέματα που προβλήθηκαν: Α. Το ιδιότυπο εκκλησιαστικό καθεστώς της Μάνης: αίτια και επιδράσεις του, και Β. Νικήτας Νηφάκης: ο φορέας των μηνυμάτων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στη Μάνη)	293
Κωνσταντίνος Λιάσκος, Αναστάσιος Κόλλιας, Φαίη Παπαδάκη , Η Μάνη στο Διαδίκτυο: Διερεύνηση και αξιολόγηση του διαδικτυακού υλικού σχετικά με τη Μάνη. Μια πρόταση κατασκευής ιστοσελίδας	304

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ ΓΗΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μαρία Τζάνη

*Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης
του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Χρήστος Κεχαγιάς

Εκπαιδευτικός, Υπ. Διδάκτωρ Παντείου Πανεπιστημίου

Την εποχή που ο άνθρωπος βιώνει ίσως τις πιο δραματικές σε ένταση και έκταση αλλαγές στην ιστορία της ανθρωπότητας, την εποχή που ο πρωτόφαντος εκφασισμός της κοινωνίας, η βία και η αλόγιστη έως ληστρική χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων έχουν υπερβεί τα εσκαμμένα, το ερώτημα που τίθεται σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο σχετίζεται με τη δυνατότητα ή μη ανατροπής αυτής της καθεστηκυίας τάξης, τώρα μάλιστα που με την πολύτιμη αρωγή της Επιστήμης η κοινωνία των ανθρώπων έχει όλα τα μέσα που θα μπορούσαν να την οδηγήσουν στην ευημερία και την πρόοδο. Οι σκέψεις για την αντιμετώπιση αυτού του δυσοίωνου μέλλοντος κόσμου είναι πάνδηλο ότι δυστυχώς στερούνται ισχυρών μέσων ανατροπής και ότι οιαδήποτε προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση μόνον κάποιες ανασχετικές δυνάμεις μπορεί να εγείρει, καθώς η κατάσταση έχει ξεφύγει πλέον από τα όρια δυνατοτήτων του ανθρώπου και από τις αντοχές και τις προδιαγραφές που όρισε η ίδια η Φύση.

Η επιστροφή στις αξίες του Ελληνισμού και της ανθρωπότητας που ο κορυφαίος επιστημολόγος του 20ού αιώνα Carl Popper διεμήνυσε ότι αποτελούν μόνη διέξοδο διαφυγής για την ανθρωπότητα είναι το καθολικό μέσο και η μέθοδος που μαζί με την ορθή αξιοποίηση των πορισμάτων των ερευνών των νευροεπιστημών ίσως να καταφέρουν να διασώζουν ό,τι μπορεί να διασωθεί από τον Πολιτισμό και την ύπαρξη του ανθρώπου. Στο επίπεδο της Αγωγής και Εκπαίδευσης η Ανθρωπιστική Παιδεία, με όχημα τη Γλώσσα, την υπερπολύτιμη παγκόσμια παρακαταθήκη πληροφορίας, ενέργειας και αξιών είναι και πρέπει να καθιερωθούν ως ο ακρογωνιαίος λίθος και συνάμα η αποστολή του σχολείου της νέας εποχής.

Ως γνωστόν, το περιεχόμενο της εκπαιδευούσας ιδεολογίας του Ελληνισμού αποτελούν οι αξίες και τα πρότυπα που διακηνύει ο Ελληνισμός, ως περιεχόμενο της αγωγής και της εκπαίδευσης του Ανθρώπου. Είναι το σύνολο ιδεών (αξίες, σύμβολα, πρότυπα) τις οποίες παράγει η Νόησή του. Αυτές οι Ιδέες αναγνωρίζονται και κατανοούνται από τη διάνοια του ανθρώπου επιτρέποντας σε επίπεδο δυνατοτήτων και μεθόδων να αντιλαμβάνεται δύναμι το «είναι» και το «γίγνε-

σθαι» της υπάρξεως σε όλες τις μορφές και λειτουργίες της. Του επιτρέπει να αποκτά εξελικτική αντίληψη εαυτού και να αυτο-οριοθετείται στο περιβαλλοντικό τρίπτυχο (φυσικό, κοινωνικό, πολιτισμικό).¹

Είναι οι περίφημες Ιδέες που ανακαλύπτει η Ελληνική Σκέψη, τη στιγμή που συλλαμβάνει το νόημα της Ανάγκης, ως Συμπαντικού νόμου, τον οποίο υπαγορεύει και εμφανίζει η δημιουργός Ζωή. Εάν ο Ελληνισμός ως κοσμοθεωρία εκφράζει την προσπάθεια του Ελληνικού λαού να καλυτερέψει τον άνθρωπο και την ανθρώπινη ζωή,² τότε οι αγώνες αυτού του λαού μέσα από το σκοτάδι, [τα] αίματα και λάθη [που κατάφερε να φθάσει σε ισορρόπηση και να κάνει, ύστερα από πολύμοχθη, πολύχρονη πάλη τις άγριες αντιμαχόμενες δυνάμεις του να φιλιώσουν, να δώσει πρόσωπο στο απρόσωπο, μέτρο στην αμετρία (Καζαντζάκης: αναφορά στον Γκρέκο) και να βρει το απόλυτο στην αλήθεια και την ομορφιά (Renan)] φανερώνουν μια μοναδική διαλεκτική πορεία βασισμένη σε ένα μεγάλο θεμέλιο: την **αμφισβήτηση του μεταφυσικού φόβου** και ό,τι αυτός συνεπάγεται.

Η ίδια η ζωή και πορεία του ελληνικού λαού στο πέρασμα του χρόνου υπάρχει και λειτουργεί ως *σηματωρός και κήρυκας* (Ελύτης) για να προοδεύει ο άνθρωπος επί τα βελτίω. Αυτή η ανάγκη ενός λαού που αγωνίζεται (δοκιμάζει, δοκιμάζεται και διαπορεύει) διαρκώς και συσσωρεύει κοινωνική εμπειρία δημιουργεί τον κορυφαίο πολιτισμό που γνώρισε η ανθρωπότητα, αυτόν που δυνάμεις απάνθρωπες επιδιώκουν διακαώς να εκπαραθυρώσουν από το διεθνές στερέωμα.

Το ελληνικό θαύμα δεν είναι λοιπόν δημιούργημα μιας στιγμής, μια εξ αποκαλύψεως αλήθεια που διαμιάς εμφανίστηκε στον ελλαδικό χώρο και εξακτινώθηκε στα πέρατα του γνωστού κόσμου. Είναι προϊόν ατέρμονου και τεράστιου σε ποιότητα και ένταση αγώνα σε όλα τα επίπεδα της ζωής. Η ελληνική κοσμοθέαση πριν γίνει σύνθημα ήταν συνθήκη δύναμει διαμορφούμενη και αλληλοσυμπληρούμενη από την πανσπερμία στάσεων ζωής, αξιών, προτύπων και αντιλήψεων όλων των κοινωνικών ομάδων, φύλων, γενεών ή πόλεων, που συνέθεσαν το ελληνικό γίγνεσθαι. Στην ίδια γη που εμφανίζονται και συμβιώνουν αρμονικά η δάφνη, με την άμπελο και την ελιά, το σιτάρι με το λινάρι, ο πόντος με τα απόκρημνα βουνά, ο καθαρός ορίζοντας με τα ξαφνικά νέφη και τις σύντομες θύελλες, στον τόπο που μπορεί κάθε ύπαρξη να βρει τα πάντα με μέτρο, εκεί αντιμάχονται και φιλιώνουν το δωρικό, με το ιωνικό και το κορινθιακό κιονόκρανο, ο πόλεμος και η ειρήνη, η Επιστήμη και η δόξα, το έθνος και ο εθνικός σπαραγμός, το συλλογικό με το ατομικό, το οικουμενικό με το εθνικό. Είναι η γη του Σόλωνα και του Λυκούργου: η Αθήνα και η Σπάρτη.

Οι δύο μεγάλοι «αντίπαλοι» της Ελληνικής γης προικοδοτούν και πλουτίζουν την ελληνική και την ανθρώπινη κοινωνική και πολιτική ζωή, όσο τα δύο συστήματα αγωγής που αμφοτέρωι υποστηρίζουν, δημιουργούν πολίτες ικανούς να

1. Μ. Τζάνη, *Το Ιδεολογικό μήνυμα του Ελληνισμού στην Αγωγή του ανθρώπου*, εκδ. Γρηγόρη.

2. L. Bonnard, *Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1983.

συμβιώνουν σε πόλιν και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις της δημιουργίας και της προόδου. Τι θα ήταν η Σπάρτη χωρίς την Αθήνα ή πώς αλλιώς θα βελτιωνόταν διαρκώς η Αθήνα για να δημιουργήσει το θαύμα του χρυσού αιώνα; Η άμιλλα των δύο αυτών πόλεων χαρακτηριστικών και κορυφαίων δύο διαμετρικών αντιθέτων συστημάτων είναι λοιπόν το κλειδί για οποιαδήποτε σύγκριση και διερεύνηση της συμβολής της καθεμιάς στο ελληνικό γίγνεσθαι. Διότι τα κριτήρια θα πρέπει να αναζητηθούν με επιστημονική ακρίβεια, που θα διασφαλίσει εγκυρότητα και αξιοπιστία στο εάν και κατά πόσο οι δύο αυτές πόλεις και κάτω από ποιές χωροχρονικές συνθήκες αναγνωρίζουν και καλλιεργούν εκείνα τα στοιχεία, που εξευγενίζουν τον άνθρωπο και τον πολιτισμό του.

Η επίσημη Ιστορία που διδάσκεται στα σχολεία διάκειται σαφώς ευμενέστερα στον πολιτισμό που δημιούργησε η Αθήνα, ενώ για το σπαρτιατικό σύστημα επισημαίνει και διατυμπανίζει μάλλον άκριτα ότι πρόκειται σαφώς για πολιτισμό που γέννησε το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα στρατιωτικού κράτους, ότι υιοθετούσε απάνθρωπα συστήματα, ότι απαγόρευε οιαδήποτε εμφάνιση και καλλιέργεια των τεχνών και της φιλοσοφίας, ότι δηλαδή στεκόταν ως το αντίπαλον δέος των Αθηνών, αναμένοντας διαρκώς την στιγμή που θα κυριαρχούσε σε όλο τον ελληνικό χώρο εξουδετερώνοντας κάθε άλλη δύναμη. Οι αναλήθειες αυτής της επίσημης Ιστορίας συνεχίζονται με μεθοδευμένες ενέργειες και απόψεις κάθε λογής ειδικών-υπηρετών και εξυπηρετητών ιδεολογικών και αντι-εθνικών κυρίως τάσεων και συμφερόντων, οι οποίοι μέχρι πριν λίγες δεκαετίες ακόμη διεκείνοντο ότι δήθεν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Σπαρτιάτες δεν ήταν Έλληνες, ότι οι Δωριείς κατήλθαν από παραδουνάβιες περιοχές, τελευταία διεδόθη ότι ακόμη και ο μεγάλος νομοθέτης της Λακεδαιμόνος, ο Λυκούργος, αντέγραψε τον μωσαϊκό νόμο, τον οποίον και εξήγησε από τους εβραίους συγχρόνους του σοφούς!!

Οι Δωριείς είναι βέβαιο ότι δεν κατέβηκαν από κάποια παραδουνάβια περιοχή, ούτε ότι είχαν προέλευση εξωελληνική. Ήταν φύλο ελληνικό που θεωρούσε ως πατρίδα του την ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου και ιδιαίτερα την ευρύτερη περιοχή από την Πύλο μέχρι την Ήλιδα, τη Μεσσηνία και τη Λακωνική γη (Παυσανίας). Στη Σπάρτη εγκαταστάθηκε μία δωρική ομάδα (στο κάτω τμήμα της κοιλάδας του Ευρώτα), η οποία με συνεχείς και μεθοδικές επιχειρήσεις κατέλαβε αρχικά πέντε ανοχύρωτες κόμεις (Πιτάνη, Μεσόα, Λίμνες, Δύμη και Κυνοσούρα). Οι περίοικοι της κοιλάδας του Ευρώτα δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, αλλά απολάμβαναν την ελευθερία και των απεριορίστων δικαιωμάτων του πολίτη της Σπάρτης (π.χ. περιουσία, αξιώματα κλπ.). Οι περίοικοι συστρατεύονταν ως βαρέως οπλισμένοι. Ο Αγησίλαος και ο Λεωνίδας επί παραδείγματι ήσαν περίοικοι.³ Οι είλωτες επίσης, συστρατεύονταν ως *ψιλοί*, παρενοχλούντες το εχθρικό στρατόπεδο ή

3. Α. Ρ. Ραγκαβής, 1888.

ως *γυμνῆται* θεράποντες των οπλιτών. Και εάν ἀρίστευαν ἀπελευθεροῦντο.⁴

Οι περιοχές Αργολίδας, Λακωνίας, Μεσσηνίας είναι οι μόνες που μοιράστηκαν με κλήρο από τους Ηρακλείδες, όταν κατέβηκαν στην Πελοπόννησο. Έτσι, ο Τήμενος πήρε την Αργολίδα, ο Κρεσφόντης την Μεσσηνία και οι δυο γιοι του θανόντος Αριστοδήμου πήραν την Λακωνία⁵. Οι δωρικές αυτές οικογένειες είχαν εξ αρχής σχέσεις περισσότερο εχθρικές παρά φιλικές και η «παράδοση» αυτή φαίνεται ότι συνεχίστηκε και από τους απογόνους τους που διέμεναν σε αυτές τις περιοχές κατά τους ιστορικούς χρόνους. Πριν όμως από την εγκατάσταση αυτών των οίκων, οι «προδωρικές» οικογένειες είχαν να επιδείξουν κυρίως φιλικές διαθέσεις μεταξύ τους. Προς επίρρωσιν της παραπάνω θέσης, ο Πausanias αναφέρει κάποια μέλη εκείνων των οίκων και στα τρία βιβλία της ενότητας «Κορινθιακά - Λακωνικά - Μεσσηνιακά».

Στα τέλη της 2ης χιλιετίας π.Χ. υπήρχαν δύο μεγάλα προδωρικά κράτη: Στα ανατολικά των Ατρείδων και στα δυτικά των Νηλειδών. Από τους Ατρείδες, ο Μενέλαος κατείχε την εύφορη κοιλάδα του Ευρώτα και του Έλους και ο Αγαμέμνων τη χερσόνησο του Πάρωννα και «εφτά πόλεις» στα δυτικά του Ταυγέτου, όλες «ἐγγυς ἄλδς» και όλες γειτονικές «Πύλου ἡμαθόντος». Στους Νηλείδες ανήκε η Μεσσηνία μαζί με την Τριφυλία (μέχρι τον Αλφειό) και αποτελούσε το δεύτερο σε πληθυσμό και έκταση κράτος ολόκληρης της μυκηναϊκής Ελλάδος.

Ανάμεσα στις δύο επικράτειες των Νηλειδών και των Ατρείδων βρισκόταν η περιοχή του Παμίσου των Φαρών και της Θουρίας και γι' αυτό φαίνεται ότι χαρακτηριζόταν ως Μές(σ)η ή Μεσσήνη (Παπαχατζής). Μία ομάδα των δωριέων με αρχηγό τον Κρεσφόντη κατέλαβαν αυτή τη χώρα (με εξαίρεση την Πύλο). Η άλλη ομάδα των υιών του Αριστοδήμου εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Σπάρτης, βορείως των εύφορων πεδιάδων του Ευρώτα, ενώ οι περιοχές των Αμυκλών και του Έλους έμειναν αρχικά στους Αχαιούς. Οι Δωρείς της Σπάρτης επεκτάθηκαν αρχικά προς την Κυνουρία (3,2,2), την αρκαδική Αίγυ (2,5) και την Αργολίδα (2,5). Στα χρόνια του Τηλέκλου (μέσα 8ου αι. π.Χ.) κατέκτησαν τις Αμύκλες και τη Φάρι και τις Γεράνθρες (3,2,6) στα ανατολικά, περιοχές που κατείχαν οι Αχαιοί και λίγο αργότερα την περιοχή του Έλους (2,7) επί των χρόνων του γιου του δολοφονηθέντος Τηλέκλου.

Με τον θάνατο του Τηλέκλου είχε αρχίσει ο (εικοσαετής) Α΄ Μεσσηνιακός πόλεμος (Μεσσηνιακά 5,10 και 13,7) στο ιερό της Αρτέμιδος Λιμνάτιδος (3,2,6 κε, 4,4,2 κε), τον οποίο ο περιηγητής τοποθετεί στις ολυμπιάδες 9,2 - 14,1 (= 743-724 π.Χ.). Οι Σπαρτιάτες πείσθηκαν ότι μόνον εάν επετύγχαναν ξεριζωμό του (αδελφού) φύλου από την εύφορη γη της Μεσσήνης (περιοχή που εξ αιτίας του δόλου του Κρεσφόντη είχε εκείνο ιδιοποιηθεί) θα ήταν εις θέσιν να εξασφαλί-

4. Α. Ρ. Ραγκαβής *ibid.*

5. Βλ. Πausan. Μεσσην. 3,3 κε, Λακ. 1,5, Απολλόδ 2,8,4 κε.

σουν την κυριαρχία τους στην ευρύτερη περιοχή και να ευημερήσουν.

Καθώς σε εκείνη την περίοδο εδημιουργείτο η Ιλιάδα (Lesky⁶) διεσώθησαν αρκετά στοιχεία που συνετέλεσαν στο να προσεχθεί ιδιαίτερα η εποχή και να ξεφύγει από τα δεσμά της λήθης, καθώς ο εικοσαετής πόλεμος δεν ήταν ο μοναδικός επεκτατικός πόλεμος, που διεξήγαγαν τα δωρικά φύλα στην ευρύτερη περιοχή.

Ο Απολλόδωρος⁷ ξεκινά την ιστορία του σχετικά με την ίδρυση των Ολυμπιακών Αγώνων με το ταξίδι της επιστροφής του Ηρακλή από την Τροία (πλέοντος δὲ ἀπὸ Τροίας), κατά το οποίο μετά από μια σύντομη περιπέτεια με τους κατοίκους της Κω και με την παρέμβαση του Δία⁸ και της θεάς Αθηνάς ο πληγωμένος ήρωας τάσσεται με το μέρος των θεών στον νικηφόρο αγώνα τους εναντίον των γιγάντων (Γιγαντομαχία καὶ μετὰ θεῶν καταπολέμησε Γίγαντας). Μετά την παρέλευση μικρού χρονικού διαστήματος ο Ηρακλής ξεκίνησε εκστρατεία εναντίον του βασιλιά Αυγείου, συγκεντρώνοντας Αρκαδικό στρατό και εθελοντές από τους ἀρίστους της Ελλάδος (Ἀρκαδικὸν στρατὸν καὶ παραλαβῶν ἔθελοντὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀριστέων).⁹ Ο Αυγείας που έμαθε για την κίνηση αυτή του Ηρακλή και τον επερχόμενο πόλεμο, όρισε στρατηγούς των Ηλείων τον Εύρυτο και τον Κτέατο, ανθρώπους με υπερφυσικές δυνάμεις (κατέστησεν Ἡλείων στρατηγούς Εὐρυτον καὶ Κτέατον συμφυεῖς, οἱ δυνάμει τοὺς τότε ἀνθρώπους ὑπερέβαλλον), που παρουσίαζαν συγγένεια με το θεό Ποσειδώνα. Ο Ηρακλής σε αυτή την εκστρατεία νόσησε και έκανε σπονδές στους Μολιονίδες, ενώ οι αντίπαλοί του μαθαίνοντας την αδυναμία του επιτέθηκαν εναντίον του στρατεύματος του Ηρακλή και νίκησαν. Τότε ο Ηρακλής αποχώρησε. Μετά όμως την τέλεση των τρίτων Ισθμίων (αὔθις δὲ τῆς τρίτης ἰσθμιάδος τελομένης), οι Ηλείοι έστειλαν τους Μολιονίδες για να συμμετέχουν στις θυσίες, ο Ηρακλής ενεδρεύοντας στις Κλεωνές τους σκότωσε. Εκστρατεύων αμέσως εναντίον της Ἡλίδος κυριεύσε την πόλη και αφού σκότωσε τον Αυγεία και τα παιδιά του, διόρισε (επαναφέροντας ως) βασιλιά τον Φυλέα. Τέλος, έθεσε και τους Ολυμπιακούς Αγώνες (ἔθηκε δὲ καὶ τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα), ίδρυσε βωμό στον Πέλοπα (Πέλοπος τε βωμὸν ἰδρύσατο) και έχτισε έξι βωμούς για τους δώδεκα ολύμπιους θεούς (καὶ θεῶν δώδεκα βωμούς ἕξ ἔδειματο.)

Με την επαναφορά (διορισμό) του Φυλέα ως βασιλιά, στην ουσία ο Ηρακλής επανέφερε την προηγούμενη τάξη και παράδοση στην περιοχή. Με το γεγονός αυτό, αξίζει να σημειωθεί το παράδοξο αφενός της ίδρυσης βωμού στον Πέλοπα (βωμὸν ἰδρύσατο) και του κτισίματος έξι βωμών για τους δώδεκα Ολύμπιους (καὶ

6. A. Lesky, *Gesch. D. gr. Lit.* 1958, 45 και F. Kiechle, *Mess. Studien*, 1959, 64

7. Apollodorus, 2.7.1 *Library and Epitome* (ed. Sir James George Frazer) <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text:1999.01.0021:book=2:chapter=7:section=2>

8. Απολλόδωρος, 2.7.1

9. Απολλόδωρος, 2.7.2

θεῶν δώδεκα βωμούς ἕξ ἐδείματα). Ο ἴδιος ο Απολλόδωρος¹⁰ συνεχίζει το ιστορικό της παρέμβασης των Ηρακλειδών στην περιοχή αναφέροντας ότι μετά το θάνατο του Ευρυσθέως οι απόγονοι του Ηρακλή εξεστράτευσαν εναντίον της Πελοποννήσου και κατακυριεύσαν όλες τις πόλεις (ἀπολομένου δὲ Εὐρυσθέως ἐπὶ Πελοπόννησον ἦλθον οἱ Ἡρακλεῖδαι, καὶ πάσας εἶλον τὰς πόλεις). Με την πάροδο ενός έτους από την επιστροφή τους έπεσε λοιμός σε όλη την Πελοπόννησο και ο χρησμός που δόθηκε έλεγε ότι υπαίτιοι αυτής ήταν οι Ηρακλείδες, οι οποίοι επέστρεψαν στην περιοχή νωρίτερα από ό,τι έπρεπε! (καὶ ταύτην γενέσθαι χρησμός διὰ τοὺς Ἡρακλείδας ἐδήλου· πρὸ γὰρ τοῦ δέοντος αὐτοὺς κατελθεῖν). Ως εκ τούτου εκείνοι αποχώρησαν από την Πελοπόννησο και εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία, στη Στερεά και στην περιοχή του Μαραθώνα.

Σχετικά με το ζήτημα της επανόδου των Ηρακλειδών στην περιοχή της Αττικής μετά από την πανούκλα και πέραν του Απολλοδώρου, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης δεν αναφέρει τίποτε, αλλά καταγράφει¹¹ ότι, μετά από την ήττα τους και το θάνατο του Ὑλλου στον Ισθμό, αποσύρθηκαν στην περιοχή του Τρικορίνθου (στο βορεινό άκρο του Μαραθώνα,¹²) και έμειναν εκεί για πενήντα έτη. Πριν την αποχώρησή τους ο Τληπόλεμος άθελά του σκότωσε κάποιον Λικύμνιο και με λίγους συντρόφους του αναχώρησε για τη Ρόδο όπου και εγκαταστάθηκε.¹³

Ο Ὑλλος, ακολουθώντας την εντολή του πατέρα του παντρεύτηκε την Ιόλη και επεδίωξε την επάνοδο των Ηρακλειδών στην περιοχή. Για το λόγο αυτό ζήτησε χρησμό από το δελφικό θεό και εκείνος του απάντησε ότι θα πρέπει να περιμένουν την τρίτη συγκομιδή (περιμείναντας τὸν τρίτον καρπὸν κατέρχεσθαι). Εκείνος πιστεύοντας ότι ο τρίτος καρπός σήμαινε την παρέλευση τριετίας, μετά το πέρας της συγκέντρωσε στρατό (του Ηρακλή) και εξεστράτευσε εναντίον της Πελοποννήσου, επί βασιλείας Τισαμενού. Όταν ανδρώθηκαν οι γιοι του Κλεοδαίου ζήτησαν την επάνοδό τους από τον δελφικό θεό και εκείνος τους έδωσε τον ίδιο χρησμό. Καθώς εκείνοι παραπονέθηκαν για την κακοδαιμονία τους, ο θεός τους απήντησε ότι δεν κατάλαβαν τον χρησμό, αφού με τον τρίτο καρπό δεν εννοούσε την τρίτη συγκομιδή της γης, αλλά τον τρίτο καρπό γενεάς και ότι θα έπρεπε ως στενότητα να κατανοήσουν την δεξιά πλευρά του Ισθμού (καὶ στενω-

10. Απολλόδωρος, 2.8.2

11. Diod. 4.58.3ff

12. Apollod. 2.8.1

13. Γι' αυτή την ανθρωποκτονία και την εξορία του Τληπόλεμου βλ. Ομήρου Ιλ. 2.653-670, μαζί με τα σχόλια στο στίχο 662 Walter Leaf, *Commentary on the Iliad (1900)*, στο <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0056&query=commline%3D%23545>; επίσης Πινδ. Ολυμπ. 7.27(50)ff, αφιερωμένο στον πύκτη Διαγόρα το Ρόδιο. Επίσης πρβλ. Στροβ. 14.2.6 όπου ο Τληπόλεμος αναδεικνύεται σε οικιστή της Ρόδου και Diod. 4.58.7ff. Σύμφωνα με τον Πίνδαρο, η ανθρωποκτονία δεν προεκλήθη τυχαία, αντιθέτως ήταν ξέσπασμα οργής και συνέβη με τη χρήση ενός κομματιού ξύλου ελιάς.

γράφαν τὴν εὐρυγάζστορα, δεξιὰν κατὰ τὸν Ἴσθμὸν ἔχοντι τὴν θάλασσαν).

Σχετικά με την πρώτη απόπειρα εισβολής (κατάκτησης) της Πελοποννήσου, πολύτιμες πληροφορίες παρέχει ο Διόδωρος ο Σικελιώτης.¹⁴ Η λέξη «εισβολή» σημαίνει εδώ την επιστροφή γιατί αν και ο προπάτορας των Ηρακλειδών είχε γεννηθεί στη Βοιωτική Θήβα θεωρούσε τις Μυκήνες και την Τίρυνθα ως πραγματικό βασίλειο των προγόνων του. Η λέξη «κάθοδος» που χρησιμοποιείται από τον Απολλόδωρο είναι κοινός τόπος στους Έλληνες συγγραφείς όταν χρειάζεται να δηλωθεί η επιστροφή των εξόριστων από την εξορία.¹⁵

Η τελική επιστροφή των Ηρακλειδών στην Πελοπόννησο, από κοινού με τους Δωριείς χρονολογείται από τον Θουκυδίδη («Δωριῆς τε ὀγδοηκοστῶ ἔτει ξὺν Ἑρακλειδαῖς Πελοπόννησον ἔσχον»¹⁶) στο 80ό έτος από την κυρίευση της Τροίας. Σύμφωνα με τον Πausανία («Ἴλιον πολέμου καὶ Νέστορος ὡς ἐπανήλθεν οἴκαδε τελευτήσαντος, Δωριέων στόλος καὶ ἡ κάθοδος Ἑρακλειδῶν γενομένη δύο γενεαῖς ὕστερον ἐξέβαλε τοὺς Νηλέως ἀπογόνους ἐκ τῆς Μεσσηνίας»¹⁷), έλαβε χώρα δύο γενεές μετά από εκείνο το γεγονός, το οποίο συμπίπτει με την εκτίμηση του Θουκυδίδη.¹⁸

«Η Σπάρτη έπεσεν ελλείψει Σπαρτιατῶν» λέει ο Αριστοτέλης. Όταν όλη η καλλιεργήσιμη γη περιήλθε στα χέρια ολίγων, οι οποίοι διήγον πολυτελή βίον και ταυτόχρονα η εισδοχή ολόένα μεγαλύτερου αριθμού νέων πολιτῶν συνέπεσε με τη μείωση των γηγενῶν (επακόλουθο των συνεχῶν πολέμων)... κατά την εποχή των Περσικῶν Πολέμων υπήρχαν 8.000 περίπου Σπαρτιάτες και έφθασαν τους 1.500 (απογραφή 371π.Χ.)! Ο Αριστοτέλης υπολογίζει ότι κατά την εποχή του (330 π.Χ.) οι Σπαρτιάτες δεν ξεπερνούσαν τους χίλιους. Κατά την άνοδο του βασιλέως Άγιδος Δ' (243 π.Χ.) απέμειναν 700 εκ των οποίων κάτοχοι γαιῶν ήταν μόνον 100! Ο βασιλεύς Άγης επανέφερε το νόμο του Λυκούργου (περί ομοιομόρ-

14. Διόδωρος Σικελιώτης 4.58.1-4

15. Βλ. σχόλια στην αγγλική απόδοση του κειμένου του Απολλοδώρου του *Library and Epitome* (ed. Sir James George Frazer) <http://www.perseus.tufts.edu/>. (The word κάθοδος here employed by Apollodorus is regularly applied by Greek writers to the return of exiles from banishment, and in particular to the return of the Heraclids.). Προς έπίρρωσιν της παραπάνω θέσεως αναφέρεται πολλαχῶς η λέξη «κάθοδος» Strab. 8.3.30, Strab. 8.4.1, Strab. 8.5.5, Strab. 8.6.10, Strab. 8.7.1, Strab. 8.8.5, Strab. 9.1.7, Strab. 10.2.6, Strab. 13.1.3, Strab. 14.2.6; Paus. 4.3.3; Paus. 5.6.3. Αντίστοιχα απαντῶνται στον Απολλόδωρο για τη δήλωση ομοίῶν περιπτώσεων, οι τύποι κατέρχεσθαι που σημαίνει «επιστρέφω από την εξορία» και κατάγειν, «επαναφορά από την εξορία» (βλέπε Apollod. 2.7.2-3; Apollod. 2.8.2 και Apollod. 2.8.5; Apollod. 3.10.5).

16. Θουκ. 1.12.3

17. Πausan. 4.3.3

18. Ο Velleius Paterculus i.2.1 Harry Thurston Peck, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities* (1898)

φου ζωής και ισότητα διακιωμάτων) αναγκάζοντας τους Σπαρτιάτες να αναδιανείμει τη γη σε 4.500 κλήρους, στη διανομή των οποίων θα λάμβαναν μέρος και οι πολιτογραφούμενοι περίοικοι. Η πράξη του αυτή βρήκε την αντίσταση των γαιοκτημόνων και ο βασιλιάς Άγις πλήρωσε την ιδέα με τη ζωή του. Ο Κλεομένης (235-221) κατήργησε την Εφορία και τη Γερουσία, διέγραψε τα χρέη, αναδιένεμε τη γη και με πολιτογραφήσεις αύξησε τον αριθμό των Σπαρτιατών σε 4.000. Αλλά μετά την ατυχή μάχη της Σελλασίας, ο Αντίγονος ο μακεδών κατήργησε όλους τους νεωτερισμούς του Κλεομένου και η μοίρα της Σπάρτης στην Ιστορία έληξε.

Η κοινωνική οργάνωση είναι έργο του νομοθέτη Λυκούργου, ο οποίος όπως και ο Σόλων έλαβε τιμές θεϊκού προσώπου, καταλαμβάνοντας μία θέση στο πάνθεον των ελλήνων νομοθετών-αναμορφωτών της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Ίδιον της Σπαρτιατικής Πολιτείας η διπλή βασιλεία. Με δύο βασιλικούς οίκους (τους Αγιάδας και τους Ευρυποντίδας με καταγωγή από τους μυθικούς προγόνους τους Ευρυσθένη και Πρόκλου). Ο Αριστοτέλης εξηγεί αυτό το θεσμό με το ότι έθετε περιορισμούς στη βασιλική εξουσία αφού ελαχιστοποιούσε την αντιζηλία που θα προήρχετο μεταξύ των δύο οίκων. Οι Σπαρτιάτες βασιλείς κρατώντας την παράδοση των ομηρικών χρόνων ήταν «αρχηγέτα», ανώτεροι αρχηγοί στον πόλεμο, δικαστές και ιερείς. Με την πάροδο του χρόνου όμως η ιθύνουσα θέση παραχωρήθηκε στους Εφόρους και τη Γερουσία. Στον πόλεμο αρχικά είχαν το δικαίωμα να τον κηρύσσουν, προνόμιο που αργότερα περιήλθε στη συνέλευση του λαού. Στη μηνιαία συνέλευση του λαού (Απέλλα) είχαν δικαίωμα συμμετοχής όλοι οι πολίτες άνω των τριάντα και εκτός των άλλων κατά αυτήν γίνετο η εκλογή των Γερόντων, των Εφόρων και των άλλων κρατικών λειτουργών. Ο λαός ψήφισε δια βοής κατά τη συνήθεια των στρατοπέδων.¹⁹

Θα επιχειρήσουμε τώρα μια κατάδειξη της συμβολής της Λακεδαιμόνος γης στη διαμόρφωση των αξιών του ελληνικού πολιτισμού.

«Ο Αγησίλαος συνεβούλευσε τον σοφό Ξενοφώντα να φέρει τα παιδιά του στη Σπάρτη για να ανατραφούν εκεί και να μάθουν το ωραιότερο από όλα τα μαθήματα, το άρχειν και άρχεσθαι».²⁰ Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο θεωρούσε και διέδιδε ότι οι Σπαρτιάτες ήταν περισσότερο εντυχείς από τους άλλους ανθρώπους.»

Όσο κι αν είναι υπερβολικό αυτό, γεγονός είναι ότι η **γέννηση του πολιτικού ανθρώπου** στην Ελλάδα έχει σπέρμα και της Λακωνικής γης. Η άλλη μεγάλη συμβολή είναι η **αντίληψη της ενιαίας ελληνικής πατρίδας** και του **ενιαίου Ελληνισμού**. Λεωνίδα: «μολών λαβέ»²¹ (225B) όταν οι έφοροι τον ρώτησαν «μήπως έχεις άλλο μυστικό σχέδιο και όχι να κλείσεις τα στενά στους βαρβάρους εκείνος είπε:

19. Θουκυδίδης 1, 37

20. Πλουτ. *Ηθικά Αγησιλάου του Μέγα* 212B=50-51

21. 225D

Φαινομενικώς δια να κλείσω τα στενά, πραγματικώς δε δια να αποθάνω υπέρ των Ελλήνων». «...Όταν ο Αγησίλαος έμαθε ότι σε μάχη που έγινε κοντά στην Κόρινθο από τους Σπαρτιάτες είχαν φονευθεί πολύ λίγοι, ενώ από τους Κορινθίους και τους Αθηναίους και τους συμμάχους τους μεγάλος αριθμός δεν έδειξε ούτε χαρά ούτε αλαζονεία για τη νίκη, «αλλά και πάνν βαρύ στενάξας «Φεν της Ελλάδος» έφη «η τοσούτους υφ' αυτές απολώλακεν, όσοις αρκεί τώς βαρβάρως νικάν άπαντας» (δυστυχησμένη Ελλάς, η οποία δια των ιδίων σου χειρών εφόνευσας τόσους στρατιώτας, όσοι ήσαν αρκετοί να νικήσουν τους βαρβάρους όλης της Ασίας).²²

Βεβαίως υπάρχει η ανταλκίδειος ειρήνη. Όμως, ο ίδιος ο Πλούταρχος θεωρεί ότι και η ανταλκίδειος ειρήνη ήταν επονείδιστο έργο εκείνων που επιβουλεύονταν τον Αγησίλαο, θεωρώντας ότι οι επιχειρήσεις του στη Μικρά Ασία τον καθιστούσαν «ενδοξότατον και μέγιστον» και ιδίως του Ανταλκίδα, ο οποίος εκτός των άλλων παρέδωσε στον Τιρίβαζο τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας **υπέρ της ελευθερίας** των οποίων είχε πολεμήσει ο ίδιος ο Αγησίλαος.²³

Η **αγάπη στην πατρίδα** είναι επίσης μια άλλη αρετή, όπου η λιποταξία από την υπεράσπισή της προέβλεπε ποινή θανάτου. Όταν ο Ξέρξης έγραψε στο Λεωνίδα ότι αν δεν επέμεινε να αντιστέκεται χωρίς ελπίδα και πήγαινε με το μέρος του θα τον έκανε μονάρχη όλης της Ελλάδος του απάντησε: *εάν εγνώριζες τα πραγματικά αγαθά της ζωής δεν θα φιλοδοξούσες τα αγαθά των άλλων. Όσο για μένα «κρείσσων ο υπέρ της Ελλάδος θάνατος του μοναρχείν των ομοφύλων»*.²⁴ Αυτό όμως που εκτιμούμε ότι αποτελεί την κατεξοχήν συμβολή στη **γένεση του πολιτικού ανθρώπου** και του **Ελληνικού Έθνους** είναι το αγωνιστικό ιδεώδες των Λακεδαιμονίων εκπεφρασμένο μέσα από σχεδιασμένες ενέργειες που οδήγησαν στην **επανίδρωση και θεμελίωση των Ολυμπιακών Αγώνων**.

«Για άλλα πολλά και ένδοξα έργα αξίζει να μνημονεύουμε τον Ηρακλή...και όταν τους αγώνες αυτούς άρχισε πρώτος, από αγάπη για την Ελλάδα. Στο παρελθόν άλλωστε όλες οι πόλεις φέρονταν εχθρικά η μία προς την άλλη· όταν εκείνος ανέτρεψε τους τυράννους και κατεδίωξε τους παρανόμους, θέσπισε στο ωραιότερο μέρος της Ελλάδας αγώνες, όπου αθλούνταν τα σώματα, επιδεικνυόταν η μεγαλοδωρία του πλούτου και του πνεύματος, ώστε εξαιτίας όλων τούτων να συγκεντρωνόμαστε στο ίδιο σημείο, άλλα μεν να βλέπουμε άλλα δέ να ακούμε· και θεώρησε την εδώ συγκέντρωση **αρχή της ομονοίας μεταξύ των Ελλήνων...**».²⁵

Η συνείδηση που διαμορφώνεται τελικά εμπεριέχει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ώστε να αποτελέσει προϋπόθεση για τη **γένεση πολιτικού ανθρώπου**. Με

22. Πλουτ. *Ηθικά* 211F=Αγησιλάου του Μέγα 45

23. Πλουτ. *Ηθικά* 213B= Αγησιλάου του Μέγα 60

24. Πλουτ. 225C

25. Λυσία *Ολυμπιακός*, Αθήνα, εκδ. Κάκτος, 1993.

το σύστημα προτύπων και αξιών καταγεγραμμένο και σμιλεμένο μέσα από την κοινωνική και πολιτική δράση, με την ελευθερία από οιονδήποτε μεταφυσικό φόβο, με την δυνατότητα του άρχειν και άρχεσθαι, το τρισυπόστατο όλον του ανθρώπου (Σώμα, ως φυσική οντότητα, Νους και Συναισθημα), από προϋπόθεση για καλή λειτουργία γίνεται «τέλος» (με την αριστοτελική έννοια), που θα μορφοποιήσει μέσω Αγωγής και Εκπαίδευσης σε αυτό τον αγώνα για το Ωραίο και το Αληθινό. Το αγωνιστικό ιδεώδες των Λακεδαιμονίων, εκπεφρασμένο μέσα από την ολυμπιακή άμιλλα, που θα παρακολουθήσουμε με ποιόν τρόπο συνεστήθη, έχει σαφώς πολιτική διάσταση, λειτουργώντας ως διαβιούν κίνητρο, μέσω του επιτεύγματος και της δημιουργίας για τη φύση και τη ζωή.

Το 776 π.Χ. (με τη νίκη του Ηλείου Κόροιβου (5,8,6) στο αγώνισμα του δρόμου) κατά τη διατηρούμενη μέχρι τον Πανσανία παράδοση σφραγίζεται η ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων (5,8,5) από το βασιλιά Ίφιτο των Ηλείων, σύγχρονο του Λυκούργου της Σπάρτης (5,4,5) των αρχαίων αγώνων που η τέλεσή τους είχε διακοπεί. Μαζί με τους αγώνες επανέφερε και την παλαιά εκχειρία. Με χρησμό που πήρε από τους Δελφούς, με προφανή αιτία τις μεγάλες συμφορές που πάθαινε η Ελλάδα από τον εμφύλιο πόλεμο και από κάποιον λοιμό που είχε ενσκήψει, κατάφερε να πείσει τους Ηλείους να θυσιάσουν στον Ηρακλή, τον οποίον μέχρι πρότινος θεωρούσαν εχθρό τους.²⁶

Ο θεσμός της εκχειρίας (ιερομηνίας) στην αρχαιότητα παρουσιάζεται ως πράξη ειρήνης, μια ανακωχή από τις εχθροπραξίες, στην προοπτική ενός σημαντικού γεγονότος (αθλητικής ή άλλης ιερής εορτής, κύρια δε επί των Ολυμπίων), που τελούνταν σε κάποιον ιερό τόπο²⁷ και το περιεχόμενό του επικυρώνεται από το θεϊκό στοιχείο, με κυρώσεις αυστηρές στην περίπτωση ηθικής ή νομικής παραβίασεως (ύβρις). Ως μορφή δικαίου η εκχειρία, με τα σημερινά δεδομένα ξεφεύγει από το πλαίσιο μιας άτυπης-άγραφης συμφωνίας και ισχύει ως τύπος και ουσία διαπολιτειακού δικαίου, καθώς αποτελεί αφενός το θέσμιον-θεσμό που δημιουργήθηκε από νόμους άγραφους και έθιμα και ταυτόχρονα τη λειτουργία μιας πηγής δικαίου μεταξύ ανεξαρτήτων πόλεων-κρατών. Το σημερινό της παράλληλο θα πρέπει να αναζητηθεί στο Διεθνές Δίκαιο των Ηνωμένων Εθνών.

Η Σπάρτη θέσπισε κανόνες δικαίου, με τη συνομολόγηση συνθήκης ειρήνης (εκχειρίας) μεταξύ τριών πόλεων, που αποτέλεσε θεμελιώδη πράξη Διεθνούς Δι-

26. Πανσαν. Α' 4, 6.

27. Δ. Παναγιωτόπουλος, *Δίκαιο των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 1991. Ως ιεροί τόποι λογίζονται πανελληνίως αποδεκτοί για την ιδιαιτερότητά τους τόποι, με χαρακτηριστικά που έλκουν την καταγωγή τους είτε στην μακρραίωνη παράδοση, είτε σε κάποια ισχυοφάνεια, θεοφάνεια και κατόπιν υποδείξεως-χρησιμοδοσίας μαντείου. Έτσι, ο Ισθμός, η Νεμέα, οι Δελφοί κ.λπ. Παρουσιάζονται ως ιεροί τόποι και σε αυτούς τελούνται αγώνες, για τη διεξαγωγή των οποίων απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εκχειρία μεταξύ των συμμετεχουσών πόλεων.

καίου,²⁸ ανοίγοντας το δρόμο για την ειρήνη και τη διασφάλιση της ουσίας του δικαίου, μια ιεροπραξία και δικαιοπραξία ταυτόχρονα. Η Σπάρτη (με το Λυκούργο), η Πίσα (με τον Κλεοσθένη) και η Ήλιδα (με τον Ίφιτο) υπέγραψαν συνθήκη στα 884 π.Χ.²⁹ εκατό χρόνια περίπου πριν την πρώτη καταγραφή σταδιονίκη στα Ολύμπια, καθιστώντας τους ανωτέρω θεμελιωτές των Ολυμπίων, παρόλο που υπάρχουν αντίθετες απόψεις που υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μεταγενέστερη πλαστογράφηση που εξυπηρετούσε συγκεκριμένα συμφέροντα.³⁰ Η περίφημη επιγραφή στο δίσκο του Ιφίτου «*χρόνω δέ ύστερον Ίφιτος... τον αγώνα διέθηκεν εν Ολυμπία, πανήγυρην τε Ολυμπικήν αύθις εξ αρχής και εκχειρίαν κατεστήσατο*³¹...*περί Λυκούργου...οι μεν γαρ Ιφίτω συνακμάσαι και συνδιαθείναι την ολυμπικήν εκχειρίαν λέγουσιν αυτόν, ων εστι και Αριστοτέλης ο φιλόσοφος*»³² αμφισβητείται ως προς την αυθεντικότητά της κυρίως λόγω της έλλειψης γραφής,³³ αλλά η ύπαρξή της μαρτυρείται από τον Πausανία.³⁴ Ενώ φαίνεται ότι ο Λυκούργος έλαβε τη νομοθεσία της Σπάρτης ως χρησμό από τους Δελφούς με «ρήτρες» που αποτελούν το αρχαιότερο κείμενο της ελληνικής ιστορίας³⁵ δεν γνωρίζω για ποιο λόγο πρέπει να αμφισβητηθεί η αυθεντικότητα της γραφής στο δίσκο του Ιφίτου με την αιτιολογία της άρνησης ύπαρξης γραπτού δικαίου στα 884 π.Χ. Εάν οι πρώτοι νομοθέτες (Σόλων, Λυκούργος, Χαρώνδας κλπ) παρέδωσαν γραπτούς νόμους, τότε γιατί σε μια εποχή μερικές δεκαετίες παλαιότερα θα πρέπει να παραδεχθούμε την απουσία γραπτού δικαίου; Ωστόσο, αν και αυτή η άποψη είναι αρκετά ισχυρή, λογικοφανής προβάλλει και η ετέρα εξήγηση, περί μεταγενέστερης δηλ. χάραξης των νόμων (ρήτρες) της συμφωνίας της εκχειρίας.

Οι Αγώνες σταδιακά απώλεσαν τον πρώιμο τοπικό τους χαρακτήρα και έγιναν παμπελοποννησιακοί, με δίκαιο που έβρισκε εφαρμογή σε κατά πολύ ευρύτερο πεδίο. Κατά μία άποψη, με την ολυμπιακή εκχειρία το δίδυμο Σπάρτη-Ήλις έθεσαν υπό έλεγχο το Άργος (σύμμαχο των Πισσατών, που πρωτοστατούσαν στη διοργάνωση των τοπικών Ολυμπιακών Αγώνων),³⁶ στην ουσία δηλ. έγιναν κύριοι μιας περιοχής που εκτεινόταν από τη γη της Αργολίδας μέχρι την κοιλάδα του Ευρώτα

28. Δ. Κωνσταντόπουλος, *Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον*, Τόμ. 1, Αθήνα-Θεσ/νίκη Εκδ. Σάκκουλα, (στον Δ. Παναγιωτόπουλο).

29. Βλ. Πολύβιο, *Διόδ. Σικελ.*, Ιούλιο Αφρικανό κλπ. Πρβλ. Forsdyke: *Greece before Homer*, London Max Parich and co, 1956, p. 115. Βλ. Δ. Παναγιωτόπουλου ό.π. σελ. 31.

30. Βλ. Μουρατίδης, *Greek sports games and festivals before the 8th century BC.*, διδ. διατριβή, Ohio State university, 1982, σελ. 168-170.

31. Πausανία, *Ηλειακά* Α 5.

32. Πρβλ. Πλουτάρχου, *Βίοι παράλληλοι*, «Λυκούργος».

33. Μουρατίδης ό.π.

34. Πausανία, *Ηλειακά* Α' 20. Πλούτ., «Λυκούργος».

35. Ι. Τριανταφυλλόπουλος, *Ελληνικά Δίκαια Ι*, Αθήνα, Εκδ. Σάκκουλα, 1978, σελ. 55.

36. Η διαμάχη Σπαρτιατών-Ηλειών, με τους Πισσάτες και Αργείους για τη διεξαγωγή των ολυμπίων φθάνει μέχρι το 364 π.Χ.

και είχε ως κέντρο το ιερό της Ολυμπίας. Φαίνεται ότι οι Σπαρτιάτες αφενός μέσω της στρατιωτικής τους υπεροχής, αφετέρου με την πολιτική και θρησκευτική κυριαρχία –δια της ρήτρας (*Φράρτρα*)– θεμελιώνουν ηγεμονική παρουσία³⁷ στην ευρύτερη περιοχή. Από την άλλη πλευρά υποστηρίζεται ότι η χάραξη στο δίσκο έγινε προκειμένου να τονωθεί η παράδοση.³⁸ Σε κάθε περίπτωση, δια της πρώτης αυτής συμφωνίας, την οποία εισήγαγε και προώθησε η Σπάρτη αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις των πόλεων στην Πελοπόννησο, διασφαλίστηκε η ειρήνη και τέθηκαν οι βάσεις για ευημερία και περαιτέρω ανάπτυξη του τόπου. Οι πόλεις αισθάνθηκαν πνοή ελευθερίας και αυτάρκειας και οδηγήθηκαν δια αυτής της πράξεως σε σώφρονα ζωή στον ιδιωτικό και κοινωνικο-πολιτικό βίο των ανθρώπων.³⁹

Έτσι, μπορεί να ανατέθηκε η διοργάνωση των Αγώνων επίσημα πλέον στους συμμάχους των Σπαρτιατών, Ηλείους (παρά τις μετέπειτα ταραχές), αλλά διασφαλίστηκαν νέες συνθήκες ζωής και για την υπόλοιπη κοινότητα, με την μετεξέλιξη των Αγώνων σε διαπολιτειακούς, αφού και το αρχικό νομικό και κανονιστικό πλαίσιο έγινε πανελλήνιο και διεθνές. Τέθηκαν οι βάσεις μιας ευγενούς άμιλλας πόλεων σε πανελλήνιο επίπεδο (αθλητές, πολιτιστικό περιεχόμενο, αφιερώματα, σφυρηλάτηση κοινού και εθνικού συναίσθηματος, ανταλλαγή βελτίστων πρακτικών στον πολιτιστικό, πολιτικό τομέα, κοινή αντίληψη για το πολιτειακό σύστημα,⁴⁰ Ολυμπιακή δικαιοσύνη, θεσμός Ελλανοδικών, ολυμπιακής Βουλής, ουδετερότητα ιερών τόπων κλπ.). Η αρχή αυτή έγινε «*αρχή τοις Έλλησι της προς αλλήλους φιλίας*»,⁴¹ η ανακωχή των εμπολέμων και ο αγερός σε κοινό (ανεγνωρισμένο) τόπο έγινε αφορμή διαμόρφωσης πανελλήνιας πολιτικής συνείδησης,⁴² με τους νεο-εισηγμένους θεσμούς της προξενίας, των κηρύκων, των θεωριών, της διαιτησίας, της διαλλαγής, με βασιικά στοιχεία την ευβουλία και την επείκεια για εφαρμογή των νομίμων.

Η γη της Λακεδαιμόνος προσχεδιασμένα ή μη κατάφερε την πραγμάτωση της ειρήνης σε μια εποχή που εμαστίζετο από πολέμους και έριδες δίνοντας μια υπέροχη και ολοκληρωμένη βάση για ειρήνευση και ευζωία στους μεταγενέστερους και δη στον ΟΗΕ, ο οποίος αντί να εκμεταλλευθεί ορθά την έτοιμη και ενδεδειγμένη «σχολή ειρήνης» των ολυμπίων, την μετέτρεψε σε αάατον εργαλείο εξυπηρέτησης σκοπιμοτήτων και των συμφερόντων της διεθνούς «τάξης».

36. Η διαμάχη Σπαρτιατών-Ηλείων, με τους Πισσάτες και Αργείους για τη διεξαγωγή των ολυμπίων φθάνει μέχρι το 364 π.Χ.

37. Ξενοφ. Ελλ. 7.4.28, Πανωσαν., 5.4.7, N. Gardiner, *Greek athletic sports and festivals*, London, 1910, pp. 45 & 59.

38. J. Fontrose, *The Delphic oracle*, p. 115.

39. Πλουτ. Λυκ. Α, 6,5.

40. Διόδ. Σικελιώτης 14,9.

41. Λυσία *Ολυμπιακός* 33, 2, πρβλ. Ισοκράτη *Πανηγυρικός*.

42. W. Durant *Παγκόσμιος Ιστορία του πολιτισμού*, εκδ. Κοιμουνδουρέας σελ. 224.